

el-Mevzûât ve Keşfü'l-hafâ Eserlerinin Uydurma Rivayetler Bağlamında İçerik Değerlendirmesi

Kenan OKTAR

Yüksek Lisans, Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Mersin/Türkiye,

kenanoktar4753@gmail.com, <http://orcid.org/0009-0002-7067-672X>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 14.06.2025

Kabul Tarihi: 05.08.2025

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı

© Kenan Oktar | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Hiz. Peygamber'in fiil ve kavilleri için genel mâna itibariyle "hadis" kavramı kullanılmaktadır. Hiz. Peygamber buyurmamasına rağmen ona isnad edilen sözlere ve fiillere "mevzû hadis" denilir. Mevzû genel olarak, uydurma olan anlamına gelmektedir. Bir hadis için "bu hadis mevzûdur" ifadesini kullanmak o hadisin uydurma ve yalan olduğunu gösterir. Hiz. Peygamber'in sözlerinin diğer sözlerden ayırt edilebilmesinde mevzû hadis konusunun bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmada Hiz. Peygamber adına yalan uydurma sebepleri (örneğin; İslâm dinine düşmanlık, kişisel menfaatler, kıssacılık, fikhî, kelâmî sebepler vs.) ve mevzû hadisi tanıma yollarına (örneğin; hadis uyduranların itirafı, Kur'ân'a ve sünnete aykırı olması, hadisin lafzında veya mânasındaki bozukluk vs.) değinilmiştir. Ardından bu konuda telif edilmiş el-Mevzûât ve Keşfü'l-hafâ'nın mevzû hadisi nasıl ele aldıklarının değerlendirilmesi yapılmış ve bu eserlere yöneltilen eleştiriler, mevzû hadis için kullandıkları lafızların ne mânaya geldiği açıklanmış, mevzû hadisi belirleme kriterleri verilmiş ve hadislerden örnekler ile hadisi rivayet edenin hadis uydurma nedeni açıklanmaya çalışılmıştır. el-Mevzûât'ı incelerken mukaddime bölümüne, metin ve râvi açısından uyguladığı tenkit ilkelerine değinilmiştir. el-Mevzûât'a yapılan eleştiriler ve yazarı İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) eleştirildiği konular hakkında bilgi verilmiştir. Keşfü'l-hafâ'nın yazarı Aclûnî (ö. 1162/1749) el-Mevzûât kadar eleştirilere maruz kalmamıştır. Bunun nedeni yakın dönemde yazılması ya da el-Mevzûât kadar ses getirmemesi olabilir. Keşfü'l-hafâ halk arasında hadis diye bilinen rivayetleri içermesi ve yakın dönem eseri olmasından dolayı el-Mevzûât'tan da geniş rivayetler içermektedir. Aclûnî Keşfü'l-hafâ'yı telif ederken hadislerin sayısı, kaynağı, varsa fikhî hükümlerine değinmiş ve Arapçanın sarf ve nahiv ilimlerinden de faydalanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mevzû Hadis, el-Mevzûât, Keşfü'l-hafâ.

Atıf Bilgisi:

Oktar, Kenan. "el-Mevzûât ve Keşfü'l-hafâ Eserlerinin Uydurma Rivayetler Bağlamında İçerik Değerlendirmesi". *Mersin İlahiyat Dergisi* 2 (2026), 1-14

Analytical Evaluation of al-Mawdûât and Kashf al-khafa Concerning Fabricated Traditions in Hadith Literature

Kenan OKTAR

Master's Student, Mersin University Faculty of Theology, Department of Islamic Sciences, Department of Hadith, Mersin/Türkiye,

kenanoktar4753@gmail.com, <http://orcid.org/0009-0002-7067-672X>

Research Article

History

Received: 14.06.2025

Accepted: 05.08.2025

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests: The author declares that have no competing interests.

Copyright

© Kenan Oktar | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

In Islamic tradition, the term hadith broadly refers to the sayings and actions of the Prophet Muhammad. However, sayings or actions falsely attributed to him are classified as mawdu' hadiths, meaning fabricated or forged traditions. The word mawdu' implies invention, and labeling a narration as such indicates that it is both false and falsely attributed to the Prophet. Awareness of fabricated hadiths is essential for distinguishing genuine prophetic traditions from false ones. This study investigates the issue of mawdu' hadith by examining its definition, the terminology used for its fabricators, and the motives behind the fabrication of such reports. These motives include hostility toward Islam, personal gain, political propaganda, storytelling culture, and sectarian or jurisprudential bias. The research also explores the scholarly criteria for identifying fabrications, such as contradictions with the Qur'an or authentic Sunnah, linguistic or semantic inconsistencies, and confessions by known fabricators. A central focus is the analysis of two classical works: al-Mawdu'at by Ibn al-Jawzi (d. 597/1201) and Kashf al-khafa' by al-Ajluni (d. 1162/1749). The study evaluates Ibn al-Jawzi's introduction, his methods of textual and transmitter criticism, and the scholarly critiques of both his work and methodology. In contrast, Kashf al-khafa' has received fewer critiques, possibly due to its more recent authorship or its less polemical nature. It compiles narrations popularly cited as hadiths, without always confirming their authenticity. Al-Ajluni also refers to linguistic analysis and touches on legal implications where relevant. The study concludes with selected examples of fabricated hadiths, along with explanations of the specific reasons behind their fabrication. Ultimately, it aims to clarify whether such reports should be accepted in Islamic discourse and how scholars and the public should approach them.

Keywords: Hadith, Mawdu' Hadith, al-Mawdûât, Kashf al-khafa.

Cite as:

Oktar, Kenan. "Analytical Evaluation of al-Mawdûât and Kashf al-khafa Concerning Fabricated Traditions in Hadith Literature". *Mersin Theology Journal* 2 (2026), 1-14.

el-Mevzûât ve Keşfü'l-hafâ Eserlerinin Uydurma Rivayetler Bağlamında İçerik Değerlendirmesi*

Giriş

Mevzû hadis olgusu, Hz. Peygamber hayatta iken dahi onun adına uydurma rivayetlerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber söz konusu faaliyetlere karşı “*Kim bilerek benim adıma yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın.*”¹ Buyurarak mevzû hadise karşı tedbir almıştır. Sahâbîler bu rivayetten dolayı Hz. Peygamber’in adına yalan isnad etme korkusuyla çok hadis rivayetinden sakınmalarına rağmen ilerleyen süreçte sahâbîler dışında menfaatleri gereği bu hassasiyeti göstermeyenler ortaya çıkmıştır. Bu durum Hz. Peygamber’in vefatının ardından daha da çeşitlenerek siyasî, dinî ve mezhebî çıkarlar, ayrılıklar, insanları ibadete sevk etme, İslâm dini ve devletine düşmanlık, ırk ve kabile yanlılığı, şahsî menfaat, idarecilere yakın olma vb. sebeplerden dolayı hadis uydurulmuştur.² Âlimler hadis uyduranlara karşı tedbirler almıştır.

Mevzû hadisler hakkında pek çok eser yazılmakla beraber biz burada mevzû hadislerin derlemesinin yapıldığı Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzûât* ve Şam muhaddisi³ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-hafâ* isimli eserlerinde mevzû hadisleri nasıl ele aldıklarına dair bir değerlendirme yapacağız.

İbnü'l-Cevzî mevzû olmaması gereken hadisleri de eserine alması sebebiyle eleştirilmiştir.⁴ Aclûnî'nin, eserinde halk arasında hadis diye bilinen rivayetleri ele alması ve yakın döneme ait olması sebebiyle *Keşfü'l-hafâ*, *el-Mevzûât*'tan da geniş rivayetler içermektedir.

Mevzû hadislerin halk arasında hadis olarak bilinmesi sebebiyle biz de çalışmamızda hadis olarak isimlendirdik. Mevzû, uydurma rivayetlerden oluştuğu için literatüre hadis olarak girmiştir. Bu tanımın açıklamasına bir ilave olarak dört halifenin, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn, meşhur âlimlerin sözleri olarak rivayet edilenler için de bu tabir kullanılmaktadır. Bu isimlendirmeye ilerleyen paragraflarda kısaca değinilecektir. Bu tanımlamaların yanı sıra halk inanışları/inançları olarak dinden olmayan veya tamamen dinden bağımsız, geçmişten günümüze taşınan inançlar bütünü tanımlamasının mevzû hadisler için halkın zamanla tecrübe ettiği bilgiler bütünlüğü olarak da değerlendirilmesi mümkündür.⁵

* Bu makale, Mersin Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin 15 Mayıs 2025 tarihinde düzenlediği 1. İlahiyat Araştırmaları Öğrenci Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "el-Mevzûât ve Keşfü'l-hafâ Eserlerinin Uydurma Rivayetler Bağlamında İçerik Değerlendirmesi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir./ This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "Analytical Evaluation of al-Mawdûât and Kashf al-khafa Concerning Fabricated Traditions in Hadith Literature", orally delivered at the 1. Theological Studies Student Symposium.

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1995), “İlim”, 38 (No. 110); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999), “Mukaddime”, 3.

² Mehmet Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler: Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 27-61.

³ Ali Yardım, “Aclûnî, İsmâil b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/327.

⁴ Enbiya Yıldırım, “İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006), 97-98.

⁵ İbrahim Yıldız, “Kaynakları Açısından Kur'an'da Halk İnançları Eleştirisi”, *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (15 Haziran 2022), 294.

Burada neden “mevzû haber” değil de “mevzû hadis” lafzının kullanılma sebebine gelince Hz. Peygamber’den bizlere ulaşan rivayetlere “hadis”, Hz. Peygamber haricinde bizlere ulaşan rivayetlere de “haber” denilmiştir. Hz. Peygamber’in hadislerini araştırma konusu yapanlar “muhaddis”, tarihi ve haberi araştırma konusu yapanlar ise “ahbârî” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca denilebilir ki her hadis haber kabul edilirken her haber hadis olarak kabul edilmez.⁶

Mevzû hadislere karşı Hz. Peygamber’in sünnetini korumak için alınan tedbirlere bakıldığında isnad sistemi, ricâl (tabakat) ilmi, cerh ve ta’dîl ilmi, hadis isnad ve metin tenkidi, hadis usulü (mustalahu’l-hadis) ilmi, ilelû’l-hadis ilmi, hadis uyduranlara ait kitaplar vb. eserler ve ilimler ortaya çıkmış, böylece hadisler ilk devirlerden itibaren korunmaya çalışılmıştır.⁷ Bu uydurma rivayetlerin ortaya çıkma nedenlerinden biri de hadislerin tümünün tedvin edilmemiş olmasıdır.⁸

Sonuç olarak araştırmamız olan iki eserin konusuna gelince; Gaye o ki, bir hadis için kilometrelerce yol kat etmiş, şehir şehir dolaşmış adına rihle denilen yolculuklara çıkmış âlimlerimizin mevzû hadis için aldıkları tedbirler takdire şayandır. Onlar Hz. Peygamber’in sözünün asıl olarak kalması için gayret etmişler ve mevzû hadisi bilebilmek için girdikleri bu meşakkatler onları yıldırمامıştır. Bu gayretleri ilerleyen dönemlerde mevzû hadislerin bilinmesini sağlayan risaleler, eserler (mevzûât) yazılmasına öncü olmuş önemli şahsiyetlerdirler. Bu kadar gayrete rağmen halk arasında dilden dile dolaşan ve hadis olarak bilinen birçok mevzû hadis varlığı ve kitaplarda yer aldığını söyleyebiliriz.

1. Mevzû Hadis

1.1. Mevzû Hadis Nedir?

Arapça vaz’ kökünden gelen mevzû kelimesi,⁹ lügat mânası uydurmak, bir şeyi yere bırakmak, koymak, eklenen, iftira vb. anlamlarına gelen Arapça (وضع) veda’a kökünden ism-i mefûl olarak mevzû kalıbındadır.¹⁰ Muhaddisler nezdinde mevzû hadis şöyle tanımlanmaktadır: “Söz, fiil ve takrir olarak Hz. Peygamber söylememesine rağmen kasten, hatayla, bilmeden, dine zarar vermek için Hz. Peygamber söylemiş denilen bütün hadislere mevzû hadis denir.”¹¹ Hadis uyduran kişiye vazzâ’ denilmektedir. Kezzâb (كذاب) ise hadis ilminde, bilerek uydurma hadis isnat eden ve rivayetleri mevzû kabul edilen güvenilir râviyi ifade eder. Cerh ve ta’dîl ilminde bu sıfat, râvinin rivayet ehliyetini tamamen düşürür,¹² ayrıca râvinin şahitliğinin de kabul edilmemesine neden olur.¹³

Hz. Peygamber adına yalan söz uyduran kişinin söylediğinin hadis diye isimlendirilmesinin nedeni “Yalan olduğunu bildiği halde benden bir hadis rivayette

⁶ Şaban Öz, *Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri* (İstanbul: Neva Yayınları, 2016), 19-20.

⁷ Abdülfettah Ebû Gudde, *Mevzu Hadisler*, çev. Enbiya Yıldırım (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 77-112.

⁸ M. Yaşar Kandemir, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/493.

⁹ Mahmut Kaya, “Mevzû”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/496.

¹⁰ İmam Şevkânî, *Mevzu Hadisler*, çev. Mehmet Emin Akın (Ankara: Medarik Yayınları, 2006), 70; Öz, *Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, 21; Abdülfettah Ebû Gudde, *Mevzu Hadisler*, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2020), 84; Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 14.

¹¹ Kandemir, “Mevzû”, 29/493.

¹² Emin Âşıkutlu, “Kızb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/126-127; Ayrıca bkz. Sehal Deniz Varlık, “Üç Yalanla Hz. İbrahim’i (s.a.s.) Bir Araya Getiren Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *Dergiabant* 13/1 (31 Mayıs 2025), 78.

¹³ İbn Salah eş-Şehrezuri, *Ulumül Hadis*, çev. İbrahim Kutluay (Rağbet Yayınları, 2021), 148-150; Mustafa Öncü, *Dil-Düşünce Mülâhazalar* (Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2019), 122.

bulunan, yalancılardan biridir.”¹⁴ Burada Hz. Peygamber yalan olarak söylenen sözü dahi hadis olarak nitelendirmiştir.¹⁵ Mevzû olarak tanımlanan diğer konular maddeler halinde aşağıda sıralanmıştır:

1. Hadis uydurulur ve Hz. Peygamber’e nispet edilir.
2. Hadisi uyduran kişi, başka birine ait olmasına (sahâbe, tâbiîn, İsrâiliyat haberleri) rağmen bunları Hz. Peygamber’e nispet eder.
3. Hadis uyduran kişi senedi zayıf olan hadisin değerini arttırıp kabul edilmesi için hadise sahih bir sened ekler.
4. Hadis uyduran kişi hata ile doğru olan sözü Hz. Peygamber’e nispet eder. Bu tanımlara da mevzû hadis denilmektedir.¹⁶

1.2. Hz. Peygamber Adına Yalan Uydurma

Yukarıda da ifade edildiği üzere Hz. Peygamber adına yalan isnad eden, hadis uyduran kişi için Hz. Peygamber “cehennemdeki yerine hazırlansın” demiştir. Hz. Peygamber bu şekilde buyurmakla sözünü kayıt altına almıştır. Çünkü Hz. Peygamber adına yalan bilerek yahut yanlış olarak söylenebilir. Şu var ki hata ve yanlışlıkla yapılanlardan dolayı kişiye günah yüklenmez. Hangi sebeple olursa olsun Hz. Peygamber adına amelde bulunmak caiz olmamakla beraber ona uydurma rivayet isnad etmek de caiz ve helal değildir. Bu konuda İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245) “Mevzû hadisin, rivayetler açısından en kötü olduğunu, bilerek rivayet edilmesinin rivayet edene helal olmadığını” söyler.¹⁷

1.3. Mevzû Hadis Uydurulma Sebepleri

Bu başlık altında incelenecek olan maddeler mevzû hadislerin uydurulmasına sebep olan genel ve özel nedenlerdir ¹⁸:

1. İslâm devleti ve dinine düşmanlık (zındıklık).
2. Siyasî, dinî ve mezhebî (fikhî ve kelâmî) sebepler.
3. Irk, dil, kabile, belde ve imam taassubu.
4. Kişisel menfaatler (dünyevî hedeflere ulaşma arzusu).
5. İdarecilere yakınlık (sultan ve emirler).
6. İnsanları hayra teşvik etmek ve kötülüklerden sakındırmak.
7. Kıssacılık ve vaizcilik.

1.4. Mevzû Hadisi Tanıma Yolları

Halkın mevzû hadisleri tanımamasının önündeki engellerden biri onun uydurma olduğunu bilmemesidir. Uydurma olan hadisi nasıl inceleyeceğini, hangi kaynaklara bakacağını bilmemesi mevzû hadisi sağlam bir rivayet olarak görmesine neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı kaynağı verilmeyen veya kaynağı olan fakat kaynağın sağlam olmadığı şüpheli rivayetler “mevzûât” diye isimlendirilen kitaplara bakılıp öğrenilmeli¹⁹ ve bu tür hadisleri tanımak için şunlara dikkat edilmelidir²⁰:

1. Hadis uyduranların itirafı.
2. Rivayetin lafzında veya mânasında bozukluk olması.

¹⁴ Müslim, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, “Mukaddime”, 1.

¹⁵ Gudde, *Mevzu Hadis*, 85.

¹⁶ Gudde, *Mevzu Hadis*, 85.

¹⁷ Saffet Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 303; Gudde, *Mevzu Hadis*, 96.

¹⁸ Şevkânî, *Mevzu Hadisler*, 73-74; Gudde, *Mevzu Hadis*, 99-133; Öz, *Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*, 29-36; Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 27-61.

¹⁹ Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, 316.

²⁰ Kandemir, *Mevzu Hadisler*, 180-191.

3. Rivayetin güvenilir hadis kitaplarında bulunmaması.
4. Birçok kişinin görmesi gereken bir olayı bir kişinin gördüğünü iddia etmesi.
5. Rivayetin Kur'ân'a ve sahih sünnete aykırı olması.
6. Rivayetin akla ve müşahedeye aykırı olması.
7. Rivayetin tarihî gerçeklere aykırı olması.

2. İbnü'l Cevzî'nin el-Mevzûât'ı

2.1. el-Mevzûât

Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin uydurma olduğunu tespit ettiği, sened ve metnini verdiği 1850 haberi fikhî konulara göre ele alıp derlediği *Kitâbu'l-Mevzûât mine'l-ehadisi'l-merfûât* eseri,²¹ hicrî 6. asırdan sonra kaleme alınmıştır.²² İbnü'l-Cevzî kitabını öğrencilerinin isteği, dönemin fakihlerinin mevzû hadislerle amel etmesi ve kıssacıların bu uydurma hadislere itibar edip kullanmaları sebebiyle hadis diye uydurulan rivayetleri bir araya getirmek amacıyla kaleme almıştır.²³ Eser; mukaddime, 4 bab ve 50 kitaptan oluşmaktadır.²⁴

2.1.1. Mukaddime Bölümü

Kitâbü't-Tevhîd ile başlayan 50 kitaptan oluşan eser geniş bir mukaddimeye sahiptir. Mukaddime beş temel konudan bahseder:

1. Dönemindeki âlimlerin (muhaddis, müfessir, fakih), kıssacıların ve vaizlerin mevzû hadise düşkünlüğü.
2. Sıhhat açısından hadislerin derecelendirilmesi.
3. Zayıf olup hadisleri karıştıran râvileri sınıflandırır. Hadis uyduranların listesini sunar. Mevzû rivayette bulunan râvi hakkında konuşmanın gıybet olmadığını söyler. İsnad ve tenkidin önemini ve hocadan alınmamış hadisi rivayet edenlerin başvurdukları yolları açıklar.
4. Menkûr rivayetin nasıl bilineceği. İbnü'l-Cevzî eserinde uydurma olan rivayetleri sınıflandırmak için bu tabiri hadislerde kullanmıştır.
5. Konunun önemini anlatmak için Hz. Peygamber adına yalan isnad etmenin günah olduğunu anlatan hadisleri (özellikle "men kezebe" hadisi) zikreder.²⁵

İbnü'l-Cevzî, dönemindeki muhaddis, müfessir, fakih, kussâs ve âbidleri hadisler konusunda gerekli hassasiyeti göstermemelerinden dolayı sitemli bir şekilde tenkide tabi tutar.²⁶ Ayrıca hadisleri sıhhat derecelerine göre altı kısma ayırır ve sıhhatinde icma bulunan, Buhârî²⁷ (ö. 256/870) veya Müslim'in²⁸ (ö. 261/875) tek başına rivayet ettikleri,

²¹ Şevkânî, *Mevzu Hadisler*, 194.

²² Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 155.

²³ M. Yaşar Kandemir, "el-Mevzûât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/496-497.

²⁴ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 74.

²⁵ Abdurrahman b. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: Meketbetü's-Selefiyye, 1966), 1/24; Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 74-75; Kandemir, "el-Mevzûât", 29/497.

²⁶ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 75-78; Kandemir, "el-Mevzûât", 29/497.

²⁷ Otoriteleşme süreci ile ilgili bir çalışma için bkz. Furkan Gan, "İmam Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inin Otoritesini/Karizmasını Oluşturan Faktörler", *Uluslararası İmam Buhârî Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, ed. Yakup Koçyiğit vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2025), 152/155.

²⁸ Rivayet tarihi ile ilgili bir çalışma için bkz. Tahir Ayas, *Sahîh-i Müslim'in Rivâyeti* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

Sahîhayn'dan birinin şartlarına uygun olup senedi sahih olan, zayıflığı bulunan ve sahih olmaya yakın hadislerin rahatlıkla delil olarak kullanılabileceğini; çok zayıf hadislerle, gerçekleşmesi olanaksız ya da yalan olma ihtimaliyle mevzuluğuna kesinlikle hükmedilenlere ise müracaat edilmeyeceğini zikreder.²⁹ İbnü'l-Cevzî hadis uyduranları ve hadisleri birbirine karıştıranları zayıf olan râvilerle birlikte değerlendirerek sınıflandırmaya tabi tutmuştur.³⁰ Burada şunu da belirtmek gerekir ki İbnü'l-Cevzî, *Kütüb-i Sitte*'de mevzû olarak nitelediği hadislerle de eserinde yer vermektedir.³¹

2.1.2. Bab Bölümü

Mukaddimeden sonraki bablar bölümünü dört başlığa ayırmıştır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

Birinci Bab: Yalanın kötülenmesi üzerinedir. Bu bölümde yalanın zem edilmesine dair açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca konuya dair hadisler de zikredilmiştir.

İkinci Bab: Hz. Peygamber'in "Kim benim adıma yalan isnat ederse" hadisi özelinde açıklamalarda bulunulmuştur. Konunun aydınlatılmasına dair hadisler zikredilmiştir.

Üçüncü Bab: Yalancı râvilerden rivayetten sakınma (uzak durma) ve aslına aykırı hadisin araştırılması üzerinedir. Bu bölümde yalancı râvilere karşı ihtiyatlı olunmasına dair bilgiler verilmiştir.

Dördüncü Bab: *el-Mevzûât*'ın kapsadığı kitapların zikredilmesi üzerinedir.³² Bu bölümde birinci kitap olan "Kitâbü't-Tevhîd"den başlanarak ellinci kitap olan "Sahâbîler Hakkında Uydurulmuş ve Çirkin Sayılan Rivayetler"e kadar başlıklar halinde verilmiştir.

2.2. Metin Açısından Uygulanan Tenkit İlkeleri

İbnü'l-Cevzî bir hadisi değerlendirmeye tabi tutarken belirlediği tenkit ilkelerini metne uygulamaya çalışmıştır. Belirlenen bu ilkeler tablo şeklinde aşağıda verilmiştir:

Metin Açısından Uygulanan Tenkit İlkeleri ³³		
Kur'ân'a arz	Rivayetin peygamber makamına yakışmaması	Amele ve günaha ölçsüz karşılık vermesi
Dinin temel prensiplerine arz	Hadisin basit ifadeler içermesi	Rivayetin teşbih içermesi
Hadisin metinlerini birbirine arz	Rivayetin karmaşık anlamlar içermesi	Rivayetin insandan yapamayacağı şeyler istemesi
Sahih hadislerle arz	Bilimsel gerçeklere aykırılık içermesi	Fıtrata aykırılık içermesi
Aklın ilkelerine arz	Örfe ve kültüre aykırılık	Genellemeler
Tarihi verilere arz	İcmaya arz	Vakıaya arz

²⁹ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 78.

³⁰ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 79.

³¹ Kandemir, "el-Mevzûât", 29/497.

³² İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, 1/53-104.

³³ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 82-92; Şevkânî, *Mevzu Hadisler*, 117-118.

2.3. Râvi Açısından Uyguladığı Tenkit İlkeleri

1. Râvinin, yetişmediği kimseden rivayette bulunması.
2. Râvinin kendi şahsı ile ilgili imkânsız bir şey anlatması.
3. Râvinin rivayetinin, mezhebini veya siyâsî düşüncesini taassubî şekilde desteklemesi.
4. Râvinin başka fırkayı yeren rivayette bulunması.³⁴

2.4. el-Mevzûât'a Yöneltilen Eleştiriler

İbnü'l-Cevzî'nin eseri uydurma hadis sahasında ilk başvurulmuş kaynaklardan olmasıyla birlikte eleştirilere maruz kalması bakımından da ilk sıralarda yer almaktadır. Eleştirilen en önemli konu ise İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olmadığı halde mevzû olarak eserine aldığı rivayetler noktasında hatalı bir davranış sergilemesidir. Bu tür rivayetleri esere alması konusunda ilk eleştiri İbnü's-Salâh'a aittir. Gelenek haline gelen bu eleştiri nedeniyle İbnü'l-Cevzî çokça tenkit edilmiştir.³⁵ İbnü's-Salâh, İbnü'l-Cevzî'nin ismini vermez fakat *Mevzûât* yazarı diyerek onu tenkit eder. Süyûtî (ö. 911/1505) ise en yoğun eleştiriyi yapan âlimdir. O, eserde mevzû olmaması gereken 300 rivayet olduğunu söyler. Zehebî de (ö. 748/1347) aynı şekilde İbnü'l-Cevzî'yi hasen sağlam/kavî olan hadisleri eserine aldığı için tenkit eder.³⁶ İbnü'l-Cevzî için müspet/olumlu görüş bildiren âlimlerden biri ise ilmî birikiminin çok olduğunu söyleyen İbn Teymiyye (ö. 728/1328) olmuştur.³⁷

2.4.1. el-Mevzûât'a Yönelik Eleştiride Bulunanlar

İbnü'l-Cevzî ve eseri âlimler tarafından eleştirilere tabi tutulmuştur:

el-Mevzûât'a Yönelik Eleştiride Bulunanlar	
Eleştirenler	Ayrıca Reddiye Yazanlar
İbnü's-Salâh (ö. 643/1245)	Zehebî (ö. 748/1348)
Ebü'l-Hasen es-Sindî (ö. 1187/1773)	İbn Hacer (ö. 852/1448)
Salâhuddîn el-Alâî (ö. 761/1359)	Süyûtî (ö. 915/1505)
Sehâvî (ö. 902/1496)	İbn Arrâk (ö. 963/1556)
Leknevî (ö. 1304/1887)	Seyyid Ahmed b. Ebî'l-Mecd (ö. ?)

İbnü'l-Cevzî iki konuda daha eleştirilir. Birincisi *el-Mevzûât* ile *el-İlel*'de aynı hadisleri bir araya getirmesidir. Çünkü *el-İlel* zayıf hadislerin olduğu bir eserdir. İkincisi ise İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hadislerde hassas davranmaması, dolayısıyla mevzû dediği hadisleri ahlâk ve vaaz kitaplarına kontrol etmeden almasıdır.³⁸ Şunu diyebiliriz ki İbnü'l-Cevzî çok eser yazan bir âlim olması sebebiyle böylesine hatalara düşmüştür. Eserine olan yoğun ilginin yanı sıra eleştirilerle karşılaşması da normal karşılanmalıdır.

³⁴ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 93-95.

³⁵ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 97.

³⁶ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 98; Kandemir, "el-Mevzûât", 29/497.

³⁷ Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 100-101.

³⁸ İbrahim Hatiboğlu, "İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec (Hadis İlmindeki Yeri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/550; Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 104.

2.5. İbnü'l-Cevzî'nin Eleştirildiği Konular

1. *Kütüb-i Sitte* ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i³⁹ gibi eserlerdeki rivayetleri *el-Mevzûât*'a alması.
2. *el-Mevzûât*'a aldığı hadislerin diğer tariklerine bakmamış olması.
3. Aynı hadisi hem *el-Mevzûât*'ta hem de *el-İlel*'de zikretmesi.

Az önce söylediğimiz gibi İbnü'l-Cevzî'nin çok eser telif etmesi, hassasiyet göstermemesi ve rivayetlerinin bir kısmının başka eserinde de geçmesi eleştirilmesine neden olmuştur.⁴⁰

3. Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ'sı

3.1. Keşfü'l-Hafâ

Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs 'âmmе'stehera mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin mevzû hadislere dair yazdığı eserdir.⁴¹ Halk nezdinde çoğunlukla hadis diye bilinen sahih hadis, zayıf hadis, özlü sözler, atasözü ve mevzû hadislerin sıralı bir şekilde yer aldığı eserde rivayetlerin doğruluğu ile ilgili açıklayıcı bilgiler bulunmaktadır.⁴² Aclûnî, Şemseddin es-Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *el-Makâsîdü'l-hasene*'sini ihtisar ederek bu eserini kaleme almıştır. Eserde "kâle fi'l-Makâsîd" ifadesiyle Sehâvî'ye atıfta bulunmaktadır. Aclûnî eserinin büyük çoğunluğunda Necmeddin el-Gazzî'nin (ö. 1061/1651) *İtkânü ma yehsunu mine'l-ahbâri'd-dâireti 'ale'l-elsine*'sinden faydalanmıştır. Ayrıca o, eserini yazarken faydalandığı müellifler ve eserlerine dair kısa bilgiler vermiştir.⁴³

Keşfü'l-hafâ, 3281 rivayetle eşine rastlanmayacak şekilde kapsamlı bir eserdir.⁴⁴ Eserde sahih hadislerin yanı sıra uydurma ve zayıf hadisler de bulunmaktadır.⁴⁵ Bununla ilgili konuya ilerleyen bölümde kısaca değinilecektir. Aclûnî eserde kısa olan hadisleri verir, uzun olanlara ise kısmi olarak değinir. Rivayetleri değerlendirirken ve açıklama yaparken Sehâvî'den ve yararlandığı diğer eserlerden alıntı yapar. Rivayetleri merfû, mevkuf ve maktû şeklinde sıralı sunmaya çalışır. Ayrıca lafızlara da dikkat ederek farklı lafız varsa zikreder. Fikhî bir durumda mezheplerin görüşlerini belirtir. Arapça'nın sarf ve nahiv ilminden de faydalanır.⁴⁶

Aclûnî eserindeki birtakım rivayetlere bazı âlimlerin mevzû hükmü verdiğini fakat onun bu rivayetler hakkındaki hükmünün zayıf veya hasen li-gayrihî olduğunu bildirmiştir. Âlimlerin rivayetler hakkındaki görüşlerini kayıt altına almış olmasına rağmen kendi görüşünü belirtmemiştir. Hadis olmayan sözlerin manası itibariyle sahih

³⁹ Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ine yapılan ziyâdeler/ilaveler ile ilgili bir çalışma için bkz. Furkan Gan, *Ebû Bekr el-Katî'î'nin Hadis İlmine Katkıları* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2022), 138-157.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 21/381-383; Yıldırım, "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış", 105-111.

⁴¹ Bünyamin Erul, "Keşfü'l-Hafâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/320.

⁴² Yardım, "Aclûnî, İsmâil b. Muhammed", 1/327; Şehmus Ünverdi, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 3.

⁴³ Mustafa Akman, "Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2013), 125.

⁴⁴ Erul, "Keşfü'l-Hafâ", 25/320; Ünverdi, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafâ Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, 10.

⁴⁵ Şevkânî, *Mevzu Hadisler*, 211.

⁴⁶ Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, çev. Mustafa Genç (İstanbul: Beka Yayınları, 2019), 12-13.

olduğunu ileri sürmüştür. Bazen de tam tersi görüş belirterek bâtil olduğunu söylemiştir. Örneğin “levlâke”⁴⁷ olarak bilinen “*Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.*” hadisinin, Hristiyanlara üstünlük kurma fikrinden dolayı uydurulmuş olduğunu belirtmekle beraber hadisin manası itibarıyla sahih olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸ Bu tür rivayetleri tamamen reddetmek yerine onlara anlam düzeyinde kıymet atfetmektedir. Bu yaklaşım tarzı, rivayet ve tenkit kriterleri açısından sorunlu görülmektedir. Çünkü bir rivayetin anlam olarak güzel veya doğru olması onun Hz. Peygamber’e ait olduğunu göstermez. Ayrıca bu durum, muhatabın rivayetin sıhhat derecesine dair açık bir kanaat geliştirmesini zorlaştırır.

Aclûnî’nin bazı hadisler hakkında görüş belirtmeme tutumunun asıl nedeni ise İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) keşf anlayışından etkilenmesidir. Bu tür hadislerde keşfe dayalı değerlendirmeyi yeterli görmüş ve açıkça görüş belirtmekten kaçınmıştır.⁴⁹

Aclûnî hadislerin kaynağına ulaşamadığı durumda herhangi bir bilgi aktarmamış, sözünü ettiği rivayet için “araştırılsın” veya “bakılsın” gibi ifadeler kullanmıştır.⁵⁰

Keşfü’l-hafâ’da genel olarak iman esasları, ibadet ve sosyal hayat ile ilgili rivayetler bulunmaktadır. Örnek olarak iman, müminlerin özellikleri, Allah’ın zatı ve sıfatları, kıyamet, abdest, namaz, kutsal mekânlar, dua ve zikir, sadaka, cömertlik, ilim öğrenmek, ahlâk, evlilik, yiyecek ve içecekler, giyim, hastalık vb. konuları içermektedir.⁵¹

3.2. Aclûnî’nin Rivayetlerin Sıhhatindeki Tutumu

1. Bazı rivayetler hakkında hiçbir değerlendirme yapmaz, geçtiği yerin kaynağını verir.
2. Rivayetleri değerlendirmeye tabi tuttuğunda Sehâvî, Zerkeşî (ö. 794/1392), Süyûtî ve Aliyyü’l-Kârî’den (ö. 1014/1605) alıntılar yapar.
3. *Kütüb-i Sitte*’den naklettiği rivayetleri muteber gördüğünden bunlar hakkında herhangi bir değerlendirme yapmaz.
4. Genel olarak hadisi red ve inkâr konusunda dikkatli davranır.
5. Sehven yapılmış tekrarlar (mükerrer hadisler) da değerlendirilmemiştir.
6. Eserin sonunda başka âlimlerden yaptığı nakillere yer verir.⁵²

Aclûnî müellifler ya da eserleri ile ilgili bilgi verdiği kısaltmalardan bahsederken, “eserin kısa ismini verdiğim yerde bil ki yazardan bahsediyordumdur.” demiştir.⁵³

3.3. Rivayetlerin Mânası Hakkında Kullanılan Bazı Kalıplar

Mânası sahih bir sözdür.	كلام صحيح	Mânası sahihtir.	معناه صحيح
Mânası şu kaynaktan alınmıştır.	معناه مأخوذ/ يؤخذ	Mânası sahihtir.	صحيح المعنى
İlkinin mânası sahihtir.	معنى الاول صحيح	Mânası sahihtir.	المعنى صحيح
Sahihi bir mânası vardır.	له معنى صحيح	Mânası sahihtir.	يصح معناه

⁴⁷ Abdülfettah Ebû Gudde, *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler / Aliyyü’l-Kari*, çev. Halil İbrahim Kutlay (İstanbul: İnkılab Yayınları, 2022), 212.

⁴⁸ Akman, “Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi”, 123-124.

⁴⁹ Akman, “Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi”, 124.

⁵⁰ Ünverdi, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî’nin Keşfü’l-Hafa Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, 14.

⁵¹ Ünverdi, *Hadis İlmi Açısından Aclûnî’nin Keşfü’l-Hafa Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*, 16-68.

⁵² Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 13-15.

⁵³ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 22-25.

Mânasının sahih olduğu anlaşılmaktadır.	معناه يفهم مما صح	Mânası sabittir.	معناه ثابت
---	-------------------	------------------	------------

Yukarıdaki tabloda yer alan kalıplar *Keşfü'l-hafâ*'da 99 rivayet için kullanılmıştır. Bu kalıpları Aclûnî'den önceki âlimler de eserlerinde kullanmışlardır.⁵⁴

4. Mevzû Hadis Örnekleri

Dinin ikinci kaynağı olan hadislerin iyice bilinmesi her Müslümanın görevidir. Bunu bir görev görüp gereği yerine getirilirse mevzû hadislere karşı bir önlem alınmış olur. Günümüzde mevzû olduğu bilinmeden yaygın kullanılan hadisler vardır. Başka eserler olmakla beraber *el-Mevzûât* ve *Keşfü'l-hafâ*'dan mevzû hadis örnekleri verilecektir.

- “Bir saat ilim talep etmek, bir gece ibadet etmekten daha hayırlıdır.”⁵⁵
- “Ezandan sonra okunan duadaki ‘ed-derecetü’r-refî’a’ ilavesi.”⁵⁶
- “Dünya âhiretin tarlasıdır.”⁵⁷
- “İlim Çin’de olsa bile arayınız.”⁵⁸ ve “Vatan sevgisi imandandır.”⁵⁹
- “Ramazan ayı girdiği zaman cennetin kapıları iyice açılır, cehennemin kapıları sıkı sıkıya kapanır ve şeytanlar zincire vurulur.”⁶⁰
- “Allah’ın ilk yarattığı şey akıldır.” ve “Ben hikmet eviyim, Ali ise kapısıdır.”⁶¹
- “Kadına itaat pişmanlıktır.”⁶² ve “Kadınlar olmasaydı erkekler Cennet’e girecekti.”⁶³
- “Araplar, Arap olmayanların efendileridir.” ve “Özrü, günahından büyük daha büyüktür.”⁶⁴
- “Sen olmasaydın, ben bu kâinatı yaratmazdım.”
- “Ne yeryüzüne sığdım ne de gökyüzüne, ama mümin kulumun kalbine sığdım.”⁶⁵
- “Ölülerinize Yasin okuyun.”⁶⁶
- “Kork, Allah’tan korkmayandan.” ve “Öğlen namazından önce dört rekât namaza devam etmeyene şefaetim erişmez.”⁶⁷
- “Zinadan doğan çocuk cennete giremez.”⁶⁸
- “Âlimin yüzüne bakmak ibadettir.”⁶⁹

⁵⁴ Kadir Sekmen, “Hadis İlminde ‘Manası Sahihdir’ Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (Haziran 2022), 283-285.

⁵⁵ Mustafa Aydın, *Reşid Rıza ve Hadis (Neo-Selefilik Ekolü)* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2023), 183.

⁵⁶ Gudde, *Uydurma Hadisler*, 138.

⁵⁷ Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, 305; Gudde, *Uydurma Hadisler*, 204.

⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, 1/215; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/338.

⁵⁹ Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, 306; Gudde, *Uydurma Hadisler*, 126.

⁶⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 210.

⁶¹ Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, 307.

⁶² İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, 2/273.

⁶³ Sancaklı, *Sünneti Doğru Anlamak*, 312.

⁶⁴ Gudde, *Uydurma Hadisler*, 174.

⁶⁵ Gudde, *Uydurma Hadisler*, 232.

⁶⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/399; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 33/417 (No. 20300-20301).

⁶⁷ Gudde, *Uydurma Hadisler*, 272.

⁶⁸ Gudde, *Uydurma Hadisler*, 288.

⁶⁹ Aydın, *Reşid Rıza ve Hadis*, 185.

Örnek verilen bu hadisler “uydurma”, “asılsız”, “aslı yoktur”, “hadis değildir”, “hadis olarak işitmedim”, “hadis olarak bilmiyorum”, “bu lafzı veya lafızları görmedim” vb. ibarelerin kullanıldığı mevzû (uydurma) hadisler olarak değerlendirilmektedirler.⁷⁰

Sonuç

Mevzû hadisler özellikle halk arasında hadis olarak bilindiğinden, konuyla ilgili olan hadislerin (haberlerin) anlatıldığı eserlerin genel adıdır. Mevzû, Hz. Peygamber adına bilerek ya da bilmeyerek isnad edilen, dört halife, tâbiîn, tebe-i tâbiîn, tasavvuf ehli vb. kişilerin sözlerinin yer aldığı ve hadis ilminin konusu olan bir haber türüdür.

Hiz. Peygamber’in “Benim adıma yalan isnad eden kişi cehennemdeki yerine hazırlansın” buyurması uydurma rivayetlere karşı alınmış bir tedbirdir. Her ne kadar Hiz. Peygamber döneminde sahâbîler hadisleri ezberleyip aktarma konusunda ellerinden gelen gayreti sarf etmiş olsa da ilerleyen dönemlerde siyasî, sosyal, ekonomik vb. nedenlerden dolayı hadisler uydurulmaya başlanmış ve bu alanın mütehasısları konuya ayrı önem vererek mevzû rivayetleri isnad, ricâl ve usûl ilimlerini kullanarak tespit edebilmişlerdir.

Araştırmamızın konusu olan mevzû hadisler alanında incelediğimiz İbnü’l-Cevzî’nin *el-Mevzûât* ve Aclûnî’nin *Keşfü’l-hafâ* isimli eserleri uydurma rivayetler alanında yazılmış dikkate değer kitaplardır.

Dönemin velûd yazarlarından biri olan İbnü’l-Cevzî’nin *el-Mevzûât*’ı hem tanınması hem de eleştirilmesiyle dikkat çeken bir eserdir. Eserde *Kütüb-i Sitte*’den rivayetlerin de mevzû olarak değerlendirilmesi *el-Mevzûât*’ın eleştirilmesinin nedenlerindendir. Aclûnî ise eserinde halk arasında sahih olarak bilinen 3281 rivayeti değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki Hiz. Peygamber adına yalan isnad edenlere karşı muhaddisler gayret sarf etmiş ve uydurmalara karşı alınan önlemler mevzûât kitaplarında toplanmış ve bu ayrımı öğrenmek isteyenlerin istifadesine sunulmuştur. Bütün çabalara rağmen mevzû hadisler halen dillerde dolaşmakta ve hadis olarak bilinmektedir. Bunun için bir hadisin güvenilir kaynaklarda araştırılıp bulunması ve incelenmesi doğruluğunu tespit etmenin en sağlam yollarından biridir

⁷⁰ Cemile Gökoğlan, *İbnü’l-Cevzî’nin Mevzûât’ında Adı Geçen Sahâbîler* (İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025), 39.

Kaynakça

- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ*. çev. Mustafa Genç. 4 Cilt. İstanbul: Beka Yayınları, 2019.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421.
- Akman, Mustafa. "Hakikat-ı Muhammedî Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Aralık 2013), 107-131.
- Âşıkkutlu, Emin. "Kizb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/126-128. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Mustafa. *Reşid Rıza ve Hadis (Neo-Selefilik Ekolü)*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1995.
- Erul, Bünyamin. "Keşfü'l-Hafâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/320-321. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Gan, Furkan. "İmam Buhârî'nin el-Câmi'u's-sahîh'inin Otoritesini/Karizmasını Oluşturan Faktörler", *Uluslararası İmam Buhârî Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı*, ed. Yakup Koçyiğit vd. (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2025), 152/155
- Gökoğlan, Cemile. *İbnü'l-Cevzî'nin Mevzûât'ında Adı Geçen Sahâbiler*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.
- Gudde, Abdülfettah Ebû. *Mevzu Hadisler*. çev. Enbiya Yıldırım. İstanbul: İnsan Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Gudde, Abdülfettah Ebû. *Mevzu Hadisler*. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: Takdim Yayınları, 2020.
- Gudde, Abdülfettah Ebû. *Uydurma Olduğunda İttifak Edilen Hadisler / Aliyyü'l-Kari*. çev. Halil İbrahim Kutlay. İstanbul: İnkılab Yayınları, 2022.
- Hatiboğlu, İbrahim. "İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec (Hadis İlmindeki Yeri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/550. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ebû'l-Ferec. *Kitâbü'l-Mevzûât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 3 Cilt. Medine: Mektebetü's-Selefiyye, 1966.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Mevzûât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/496-498. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mevzû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/493-496. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. *Mevzu Hadisler: Menşe'i Tanıma Yolları Tenkidi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Basım, 2021.
- Kaya, Mahmut. "Mevzû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/496. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1999.
- Öncü, Mustafa. *Dil-Düşünce Mülâhazalar*. Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2019.
- Öz, Şaban. *Mevzu Haberlerin Tarihi Değeri*. İstanbul: Neva Yayınları, 2016.
- Sancaklı, Saffet. *Sünneti Doğru Anlamak*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Sekmen, Kadir. "Hadis İlminde 'Manası Sahihdir' Denilen Hadisler Üzerine Bir Tasnif Denemesi". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 6/1 (Haziran 2022), 277-320.
- Şehrezuri, İbn Salah. *Ulumül Hadis*. çev. İbrahim Kutluay. Rağbet Yayınları, 2021.
- Şevkânî, İmam. *Mevzu Hadisler*. çev. Mehmet Emin Akın. Ankara: Medarik Yayınları, 2. Basım, 2006.
- Ünverdi, Şehmus. *Hadis İlmi Açısından Aclûnî'nin Keşfü'l-Hafa Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

- Varlık, Sehal Deniz. "Üç Yalanla Hz. İbrahim'i (s.a.s.) Bir Araya Getiren Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Dergiabant* 13/1 (31 Mayıs 2025), 62-84. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.1650981>
- Yardım, Ali. "Aclûnî, İsmâil b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/327-328. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yıldırım, Enbiya. "İbnü'l-Cevzî'nin Hadisçiliğine Genel Bir Bakış". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006), 73-126.
- Yıldız, İbrahim. "Kaynakları Açısından Kur'an'da Halk İnançları Eleştirisi". *Journal of Analytic Divinity* 6/1 (15 Haziran 2022), 292-315. <https://doi.org/10.46595/jad.1110245>
- Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.